

MITINZI CRNOGORSKOG POSRNUĆA

Vladimir Keković

The author recapitulates events that occurred during the period of Anti-Bureaucratic Revolution 27 years ago, the pressure of the Serbian nationalism on Montenegro and the conduct of institutions and certain individuals in Montenegro, where he also used information which he obtained as the head of the national security service.

I

Razaranje univerzalnih civilizacijskih vrijednosti jednog društva moguće je ako ono nema istorijsku zrelost i utemeljenost u svijesti ljudi, ako država nije sposobna i odgovorna da sačuva samu sebe.

Crna Gora to nije znala ni krajem 80-tih godina prošlog vijeka. Nijesu joj pomogla sopstvena, ni tuđa iskustva.

Pokazalo se da su Crnogorci, opet sa svojim zabrudama vodili bitku protiv sebe (svoje države, na radost mnogih koji su likovali u tom njenom žalosnom poslu i porazu). Sopstvenim rukama stezali su omču oko svog vrata, sa nevjerovatnom upornošću i snagom i samim tim svojim neprijateljima završavali dobar dio posla.

Ideolozi, stratezi i realizatori, neposredni i posredni, anticrnogorske mobilizacije u Srbiji i Crnoj Gori nikako da se zaustave. Na putu rušenja Avnojevske Jugoslavije prvo se našla Crna Gora pa se krenulo, po drugi put, poslije tragične 1918. godine, njenom prisajedinjenju Srbiji.

„Događanje naroda“ u Crnoj Gori, tj. njegovo masovno prisustvo i učešće na mitinzima solidarnosti i protestnim mitinzima, odnosno obaranje ranijeg političkog i državnog rukovodstva Crne Gore, kao socio-politički fenomen zasluživao bi multidisciplinarnu analizu sa više aspekata: genetskog, tradicionalističkog, socio-političkog, društveno-ekonomskog, idejno-strateškog i dr. To bi u stvari bila studija o mentalitetu jednog naroda, njegovom genetsko-psihološkom kodu, istorijskim uslovljenostima, tradicionalističkim uticajima i komponentama koje određuju njegovu samosvijest o nacionalnom identitetu.

I poslije svega što se zbililo i poslije analitičkih prodora u ova pitanja koja su dugo bila tabu tema, ako ni zbog čega drugog a ono zbog „mira u kući“ i danas smo svjedoci i očevici višeslojnih tradicionalističko-nacionalističkih naslaga koje sužavaju svijest o sebi, zarad utapanja u višu i širu društvenu zajednicu i danas smo svjedoci političkih, velikosrpskih opcija koje se po svojoj brojnosti i ekstremnosti ne smiju potcijeniti.

Ovo navodim kao dodatni argumenat da je nacionalističko velikosrpsko (ili ako je to nekome bliže prosrpsko) opredjeljenje i deklarisanje stalno prisutno na ovim prostorima i da je tinjalo kao potmula i prikriivena erupcija koja samo čeka pogodan trenutak da bukne i da se rasplamsa. Ono je bilo potisnuto idejom zajedništva, bratstva i jedinstva, jugoslovenstva, ali nikako i nikada iskorijenjeno i pobijeđeno.

Služba državne bezbjednosti Crne Gore, bila je toga svjesna i po ovom osnovu pratila djelovanje sa nacionalističkih, velikosrpskih pozicija i pozicija građanske desnice (koja je obuhvatala jednu uslovno rečenu, širu koaliciju raznih političkih

opredjeljenja građanskih, anahroliberalnih, liberalnih, klerikalnih, pročetničkih i inih) koje su, sve zajedno bile politički oponent revolucionarnih odrednica AVNOJ-a koje su bili osnov i opredjeljenje državne i političke ideologije bivše SFRJ.

Sve ono što se kasnije dešavalo u SFRJ a samim tim i u Crnoj Gori, buknuo je svom silinom, kao lavina koja pred sobom ruši sve što joj se nađe na putu. Tih devedesetih godina prošlog vijeka raspiruje se nacionalna mržnja uz razmah velikosrpskog nacionalizma kao najekstremnijeg i najrasprostranjenijeg. Republička rukovodstva, čiji „karavan“ šest predsjednika obilazi republike i autonomne pokrajine, ne interesuje demokratska transformacija društva mirnim putem i uređenje države na novim osnovama. U Srbiji i Crnoj Gori se promovise „vođa naroda“ Slobodan Milošević koji prihvata realizaciju projekta SANU „Svi Srbi u jednoj državi“, što će podstaći nacionalističke reakcije u Hrvatskoj, Sloveniji i BiH i kod građana u tim republikama učiniti ga legitimnim i opravdanim kao štit od srpske hegemonije. To će rezultirati da se jedna velika državna tvorevima, industrijom zločina pretvori u krv i pepeo.

No, da se vratimo Crnoj Gori u dalju i noviju prošlost.

Velikosrpske hegemonističke aspiracije začete sa rađanjem srpske buržoazije i srpskom građanskom revolucijom početkom 19. vijeka, u više navrata (od Garašaninovog „Načertanija“ do „Memoranduma“ SANU), jasno ideološki formulisane, dosljedno i temeljito ostvarivane od najistaknutijih nosilaca projekata (kralja Petra „Oslobodioca“ i Aleksandra „Ujedinitelja“ do Dobrice Ćosića i Slobodana Miloševića) s jedne strane i nedoraslost, nesposobnost i neodlučnost vodećih snaga crnogorskog društva u jednom dugom razdoblju, da se na adekvatan način suoče sa opasnostima i prepoznaju i identifikuju trajni nacionalni interes, s druge strane – bili su osnovni razlog crnogorskih poraza i trauma na početku i na kraju 20. vijeka. Teško je shvatljiva i površnim znalcima crnogorske istorije činjenica da je

Crna Gora bila tako lak plijen srpskom integrizmu. Crna Gora je 1918. godine pružila izvjestan otpor, doduše, neorganizovano i neodlučno, vođen bez jasnog cilja, a 1989. godine pristala je na nepostojanje bez otpora.

Uzrok crnogorske 1989. treba tražiti i u načinu tretiranja crnogorskog nacionalnog pitanja. Za srpske nacionaliste u Beogradu i njihove pristalice i podržavaoce u Crnoj Gori crnogorsko nacionalno pitanje nije postojalo, crnogorski nacionalni integritet vezivan je isključivo za „komunističke izmišljotine“, posebno za u političkoj javnosti ozbiljno demoniziranog Milovana Đilasa. U svim institucijama srpske nauke i kulture i svim srpskim medijima Crnogorci su tretirani kao Srbi, što u potpuno otvorenom, što u manje-više prikrivenom obliku. Čak i onda kada je srpsko političko rukovodstvo, sa Markom Nikezićem i Latinkom Perović, na čelu, govorilo o nespornom postojanju crnogorske nacije, beogradska štampa, zatim SANU, Udruženje književnika Srbije, Srpska pravoslavna crkva još žešće su nastavili sa negiranjem crnogorskog naroda, prosto se utrkujući u cinizmu i karikiranju svega što u Crnoj Gori može asociirati na bilo kakav izraz crnogorske posebnosti. Crnogorsko rukovodstvo je tolerisalo određenje crnogorske nacije, po kojoj crnogorska nacionalna posebnost izvire iz srpskog nacionalnog stabla, što je značilo da je riječ prosto o dijelu srpskog naroda koji se može a i ne mora posebno posmatrati. Umjesto toga trebalo je promovisati snažnu crnogorsku individualnost, potvrđenu velikom istorijom, etničkim, kulturnim, duhovnim i drugim originalnim karakteristikama. Crna Gora je država najdužeg državnog postojanja na južnoslovenskom prostoru, odbrambenom sposobnošću i očuvanom slobodom po čemu je prednjačila ispred daleko većih država. Ta njena dostignuća veličali su Puškin, Igo, Bajron, Gledston, Tenison i brojni drugi evropski umovi.

Nedostatak nacionalnih institucija i neracionalna prosvjetna politika doprinijeli su crnogorskom posrnuću. Pogrešan pristup

i metod izučavanja u školstvu, u domenu društvenih nauka, doprinijeli su indoktrinaciji širih masa i stvorili pogodno tle za njihovu manipulaciju i instrumentalizaciju. Primjera radi u udžbenicima istorije za osnovne škole, gimnazije i fakultete, nije se izučavala vlastita, već falsifikovana tuđa istorija koja potire hiljadugodišnju crnogorsku državnost, etničku posebnost i viševjekovni nacionalni individualitet, u udžbenicima za jezik i književnost nije se govorilo o crnogorskom jeziku i stručnom izučavanju crnogorske književnosti, već je sve to tretirano kao „srpska istorija“, „srpski jezik“ i „srpska književnost“. Dakle, pogrešno obrazovanje bilo je jedan od pogodnih faktora za manipulacije širih slojeva u jurišu na Crnu Goru. Neobrazovani ljudi, masa, formiraju psihologiju gomile koja neracionalno atakuje na vitalne društvene vrijednosti.

Kašnjenje u izgradnji visokoškolskih i naučnih institucija jedan je od mogućih uzroka crnogorske 1989. godine. Tome je znatno doprinijelo kasno dobijanje Univerziteta, razvoj i jačanje Televizije Crne Gore, dnevno izlaženje „Pobjede“, Platforme o crnogorskoj nacionalnoj kulturi i putevima njenog razvoja, pozno stvaranje CANU, i potom njeno pretvaranje u filijalu SANU, koja je stvorila Memorandum i bila idejno gorivo koje je punilo tankove agresivne velikosrpske ekspanzionističke politike, koja je u svom populističkom naletu 1988-1989. preplavila Crnu Goru. Finansirani su projekti i tomovi knjiga koji su svojom porukom čupali korijene i sasijekali grane na kojima je počivalo i bilo potrebno da se razvija crnogorski kulturni model.

Povodom stalnih pothranjivanja dileme o autohtonosti crnogorske nacije, stvarane su tenzije koje su autoritetom partije privremeno stišavane. Jedan od načina je bio tzv. samouklanjanje iz prvog plana. Strasti ove vrste su se posebno rasplamsale poslije odluke crnogorskog državnog i partijskog rukovodstva da se na Lovćenu podigne mauzolej Njegošu, rad vajara Ivana Meštrovića. Bez obzira na činjenicu što je za podizanje

Mauzoleja na Lovćenu bio formiran Jugoslovenski odbor sastavljen od visokih autoriteta u nauci, umjetnosti i politici, bura oko Mauzoleja, inspirisana iz beogradskih intelektualnih krugova, institucija i medija nije se stišavala ni do današnjeg dana. Srpski nacionalisti su podizanje Mauzoleja na Lovćenu doživjeli kao svoj veliki poraz iznenađeni činjenicom da se Crna Gora usudila da nešto odluči sama, mimo srpskog političkog i kulturnog establišmenta.

Preovladala je neadekvatna kulturna politika i pasivnost nacionalnih kulturnih i naučnih institucija, kao i nezavršenih kulturnih projekata od strateškog nacionalnog značaja, kao npr. „Crnogorska enciklopedija“ i „Istorija crnogorskog naroda“.

Odsustvo osjećanja za realnost i stvarne životne tokove, progon kritičke svijesti i nedostatak afiniteta za podršku djelatnostima crnogorskih istraživača i naučnih radnika koji su afirmisali crnogorsku kulturu, državotvornu crnogorsku nacionalnu svijest i istinu o Crnoj Gori izuzetno je pogodovalo procesu koji će uslijediti 90-ih godina prošlog vijeka. Kad bi se god pomenuo velikosrpski nacionalizam obavezno se moralo „prismočiti“ sa „Bijelom knjigom“, hajkom protiv „Grafičkog zavoda“, njegovih urednika Stojovića, Perovića i Banjevića i drugih javnih poslenika braće Radojević, Rotkovića, Nikčevića, Mijovića, pod lažnom optužbom za „crnogorski nacionalizam i separatizam“.

Obračun je vršen sa Špirom Kulišićem i njegovom znamenitom knjigom *Etnogeneza Crnogoraca*. Posebno se našao na udaru Savo Brković i njegove knjige *O postanku crnogorske nacije* i *Etnogenezofobija* u kojima je naučno dokazivao autentičnost i etničku posebnost crnogorske nacije i identiteta a argumentovano se suprotstavljao njenim negatorima Batriću Jovanoviću i drugima. Stavove Brkovića osudilo je Predsjedništvo CK SK CG 1988. i istaklo da se crnogorska nacija i etnička veza crnogorskog i srpskog naroda ne može negirati.

Nije se vodilo računa o kadrovima (ili se u tome nije uspjelo) pa su gotovo na sva ključna mjesta u kulturi, nauci ili na Univerzitetu postavljani kadrovi koji nisu bili na nespornim crnogorskim pozicijama.

Redefinisanje i reforma socijalističkog društvenog sistema bili su nužni i neophodni. Njegovo državno i političko rukovodstvo bilo je predugo na javnoj sceni pa je postalo „prst u oku“ narodu i sinonim svih društveno-ekonomskih i drugih teškoća sa kojima se suočio. Tome je doprinio isključivo forumski rad, anemičnost postupanja, nesnalaženje u vrtlogu događaja pa i letargičnost, odsustvo namjere da se odlučnije ide u akcije i spriječi vaninstitucionalno djelovanje. Brojni članovi SKJ, kao da ih je bila zahvatila apatičnost i otupjelost, kasnije će se naći u redovima mitingaša ne shvatajući i ne praveći razliku između opravdanih socio-ekonomskih zahtjeva i nacionalističkih tendencija, ciljeva i namjera što je bila okosnica događaja koji su slijedili, dok su socijalno-ekonomski motivi ma koliko osnovani i opravdani bili njihova udarna kapisla i motorni zamajac privlačan za one koji nijesu imali takvih predrasuda. Uz to potpuno je nedostajala živa neposredna aktivnost republičkog rukovodstva na terenu, među radničkom, studentskom i omladinskom populacijom.

Određenu zabludu, neshvatanje i pometnju za odlučnije sagledavanje ovih događaja izazivala su posebno dva razloga:

Cio period socijalističkog razvitka državu je definisao i opredjeljivao kao klasnu tvorevinu radničke klase. To je, makar teorijski bila njena država, a sada se dobar dio radničke klase digao da ruši sopstvenu državu, koja se, kako se isticalo, toliko birokratizovala da se od nje otuđila. Sada su se praktično na suprotnim stranama našli radnička klasa koju su dobro koristile velikosrpske nacionalističke snage i njima manipulisale i na drugoj strani državno-političke strukture nemoćne u svojoj akciji. I drugo, crnogorska politička opcija je od samog stvaranja

Jugoslavije bila izrazito projugoslovenski opredijeljena pri čemu se dobrim dijelom zapostavljala afirmacija crnogorskog nacionalnog bića.

Činjenica što dugo nije bila vraćena Crnogorska pravoslavna crkva, u vrijeme kada je vraćena Makedonska, ranije ili kasnije svejedno; značila je nedostatak jednog od stubova crnogorske državnosti, narodne homogenosti i nacionalne svijesti. Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori provodi velikosrpsku asimilatorsku politiku, divlja i podržava vjesnike rata i ratne poglavice: ona je imala udjela i uticaja u stvaranju uslova i pripremi terena za izvođenje prevrata 1989. godine. Činjala je to mahom otvoreno, a ponekad „iza kulisa“.

Zloupotrebe i manipulisanje u anticrnogorske svrhe nezadovoljstvom radnika, njihovih štrajkova i buna, zbog neriješenih socijalno-ekonomskih i drugih pitanja. poprimale su napad na ustavni poredak zemlje (tekovine NOB-a i AVNOJ-a).

Obustave rada, kasnije nazvane štrajkovi, javljaju se mahom u manjim kolektivima sklonim stečaju. U 1987/8. godine u Crnoj Gori je bilo oko 35 ovakvih radničkih protesta. Pokazaće se da će oni biti dobra inicijativa i signal za reakciju u velikim kolektivima gdje je standard bio daleko veći („R. Dakiću“, Kombinat aluminijuma, Željezari „Boris Kidrič“, Pivari „Trebjesa“ i dr.)

Političko i državno rukovodstvo, inertno u sprovođenju reformi, suočilo se sa ovim izuzetno osjetljivim pitanjem iako u početku nijesu isticani politički neprihvatljivi zahtjevi. Na jednoj sjednici Savjeta za zaštitu ustavnog poretka (čiji su članovi bili najviši rukovodioci Crne Gore) zaključeno je da se SUP aktivnije uključi u bezbjednosne procjene obustava rada (što do tada nije bila njihova djelatnost). Očigledno se stvarao jedan naboj negativne i negatorske energije, animoziteta i otpora prema društveno-političkom vrhu Republike i zemlje u cjelini zbog nesposobnosti da se pokrenu cjelovitije i radikalnije reforme što će dovesti do masovnih radničkih protesta. Ti

protesti imaće svoj pojavni oblik kao solidarisanje sa teškim položajem Srba i Crnogoraca na Kosovu i podrškom njihovim opravdanim zahtjevima (samo u prvoj polovini 1988. godine pred Skupštinom SFRJ izmijenjalo se oko 30 većih okupljanja Srba i Crnogoraca sa Kosova tzv. „vozovi nacionalizma“ čija je piska i tutnjava potresala zemlju). To je stvaralo brojne dileme o pravoj prirodi i suštini mitinga pa čak i kod najodgovornijih državnih i političkih foruma i ličnosti. I baš ta ocjena i takvo shvatanje znalački su iskoristili režiseri i animatori nagomilane narodne energije da se usmjere u svoje političke nacionalističke ciljeve što će kasnije dobiti jasnu formulu „Svi Srbi u jednoj državi“. Masovni radnički protesti pašće na plodno već uveliko pripremljeno tlo jer su velikosrpske markirne tačke u Crnoj Gori postojale još od ranije i samo ih je trebalo animirati. Uz to kolektivna nacionalna svijest srpskog i crnogorskog naroda stvarala je opštepopuljnu klimu za organizovanje mitinga navodne podrške i solidarnosti. U takvoj situaciji mitinzi će eskalirati u političke demonstracije, što su u stvari i bili, sa izrazito bezbjednosnim implikacijama i posljedicama do kojih će konačno doći. Stihija je narastala, stihija nema glavu i ne umije da misli pa nosi sve pred sobom. Kasniji razvoj događaja, pakao Balkana, to najbolje potvrđuje.

Medijska priprema tzv. „AB revolucije“ počela je, bilo je i laiku „jasno“ već sredinom 80-tih. To se prije svega odnosilo na medije iz Srbije ali i na domaće – crnogorske. Otpočela je navodnim zloupotrebama sredstava solidarnosti, napadom na pojedince iz rukovodstva i ukazivanje na njihovo „otuđivanje“ od naroda. Crnogorsko partijsko i državno rukovodstvo se tada, kao i u vrijeme eskalacije populizma i mitingovanja odnosilo prema tim pojavama isuviše mlako. Kada bi i uslijedile kakve-takve reakcije bile su „kabinetske“ i bojažljive. Zbog toga će „perjanice“ ovog uslužnog novinarstva sve ružnije i sa više drskosti, intriga, neistina i denuncijacija omalovažavati i

„popljuvati“ crnogorski vrh optužujući ga za sve i svašto, pa i za izdaju prevashodno srpskih nacionalnih interesa.

Zapanjujuća je činjenica da se na prstima jedne ruke mogu nabrojati oni novinari koji su „pročitali“ naum „AB revolucije“ i pokušali da ukažu na opasnosti koje ona donosi, pri čemu valja istaći da nijesu branili crnogorsko rukovodstvo.

Nije postojao državni i politički konsenzus za preduzimanje represivnih mjera prema kolovođama i realizatorima subverzivnih napada na ustavni poredak, društveno uređenje i bezbjednost Crne Gore.

Sve ovo, između ostalog, naravno iskazano u mini potezima, bili su preduslovi i uslovi da se krene još ofanzivnije i otvorenije u akciju na uzdrmani crnogorski državni vrh i neefikasni politički sistem.

II

Krajem 80-tih godina prošlog vijeka u međunarodnim odnosima prevladalo je (prividno) zatišje bez značajnijih kriza koje bi ugrožavale svjetski mir i već uspostavljenu ravnotežu između blokova NATO i Varšavskog ugovora, tj. SSSR i SAD. Odnosi između dvije super sile bili su stabilni. Do značajnijih promjena u međunarodnim odnosima došlo je usljed pokušaja Gorbačova za preuređenjem socijalističkog društvenog sistema evolutivnim putem, „perestrojkom“, što se pokazalo kao nemoguće. Sa rušenjem Berlinskog zida koji je prouzrokovao oslobođenje narodne energije, po svim šavovima počeo je da puca jedan monolit-socijalistički društveni sistem što je dovelo do raspada Varšavskog ugovora, otklonilo sukob blokova i izbijanje Trećeg svjetskog rata. To je nagovijestilo kraj epohe koja je obilježila 20. vijek. Istočni blok se raspao sa različitim posljedicama po pojedine zemlje. Promjene su izvršene mahom mirnim putem, čak i u jednom velikom Sovjetskom Savezu.

Balkan je i ovaj put bio izuzetak. Jugoslavija je najslikovitiji primjer kako ekstremni nacionalizam proizvodi državnu i društvenu krizu nesagledivih razmjera čiji će rezultat biti cijepanje Jugoslavije uz ogromne ljudske žrtve i uništena materijalna dobra.

Da li je jedan sistem bio toliko retrogradan i nepopravljiv, da li je bio moguć njegov generalni remont? Da li je SFRJ kao država, društvena i politička tvorevina bila postavljena na neodrživim temeljima i samim tim bez perspektive?

Jedno se ne može sporiti, mada to danas dosta nostalgичno zvuči, da su ideje jugoslovenstva, slobode rada, politika nesvrstavanja i sl. imale izuzetan ugled u svijetu, ali ne i kod naših raspamećenih nacionalšovinista – vođenih idejom neofašizma. Umjesto bratstva potegnute su kame, umjesto jedinstva zatvaranje u nacionalističke atare, umjesto u svijet – put je vodio u krvavu balkansku krčmu. Generator svih tih zbivanja bio je nacionalizam obučen u perfidnu oblandu suživota (ali bez života). I što posebno treba naglasiti ekstremni nacionalizam, iako se ispoljavao kroz djelovanje pojedinaca i grupa, institucija i organizacija, njegovi korijeni su bili dublji – u samim centrima političke i ekonomske moći i odlučivanja gdje nije postojao interes da se Jugoslavija transformiše u demokratsku zajednicu građana i država.

To se pokazuje na način što je nacionalizam tih godina postao vodeća ideologija u gotovo svim jugoslovenskim republikama pri čemu se najinspirativnije i najdramatičnije manifestovao u Srbiji.

Snage mraka i povampirenja prošlosti spremale su se za nove zločine.

Memorandum SANU, idejno politička platforma velikosrpskog projekta bio je bastion i diverzija prve vrste na ondašnju SFRJ. To će biti programski i inicijalni akt za početak najvećeg i po posljedicama najstrašnijeg ratnog sukoba u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. „Srpska akademija nauka i umjetnosti u ovom sudbonosnom trenutku saopštila je svoje viđenje društvenog stanja s

ubjedenjem da time doprinosi traženju izlaza iz sadašnjih nedaća“, kaže se u Memorandumu. Kakav je to mogao biti izlaz, neka ilustruju sljedeći citati:

„Sve nacije nijesu ravnopravne: srpska nacija, na primjer, nije dobila pravo na vlastitu državu. Djelovi srpskog naroda, koji u znatnom broju žive u drugim republikama, nemaju prava za razliku od nacionalnih manjina, da se služe svojim jezikom i pismom, da se politički i kulturno organizuju, da zajednički organizuju kulturu svoga naroda... No, ništa tako ubjedljivo ne pokazuje podređeni položaj Srbije kao činjenica da ni u jednom ključnom pitanju političkog i pravnog sistema ona nije imala inicijativu. Stoga položaj Srbije treba posmatrati u sklopu politike i ekonomske dominacije Slovenije i Hrvatske koji su bili predlagači promjena u svim dosadašnjim sistemima... U takvim uslovima a pod stalnim optužbama da je „ugnjetač“, „unitaristički“, „centralističko pandurski srpski narod“ nije mogao postići ravnopravnost u Jugoslaviji za čije stvaranje je podnio najveće žrtve...“

„Za drugo zasijedanje AVNOJ-a vijećnici su birani iz srpskih vojnih jedinica i članova Vrhovnog štaba koji su se zatekli na teritoriji BiH za razliku od većine drugih republika čiji su vijećnici došli na zasijedanje sa svoje teritorije i koji su imali iza sebe nacionalno političke organe sa izgrađenim stavovima i programima“. Otuda izvode zaključak da zbog toga Srbija nije bila ravnopravna u donošenju odluka od dalekosežnog značaja.

U pogledu doprinosa Fondu za nerazvijena područja, praktično se poziva na nacionalistički sukob: „Antisrpska koalicija nastupila je u pogledu stope doprinosa otvorenije i sa manje političkog takta nego bilo kad ranije...“ – govorili su tvorci Memoranduma.

„Od srpske književnosti otkidaju se njeni najbolji pisci i najznačajnija djela da bi se vještački ustanovile nove regionalne književnosti. Prisvajanje i rasparčavanje srpskog kulturnog nasljeđa ide tako daleko da se u školama uči kako Njegoš nije srpski pisac“.

Po ocjeni srpskog publiciste Dragoljuba Todorovića „Memorandum SANU prihvatio je sve ideje Stevana Moljevića o velikoj Srbiji iz 1941. godine koje su na kongresu u selu Ba 1944. godine postale zvanični stav četničkog pokreta o konačnom rješenju srpskog nacionalnog pitanja samo što su granice Memoranduma velike Srbije malo uže od četničkih“.

Slijedi VIII sjednica CK SK Srbije i izbor Slobodana Miloševića za predsjednika srpskih komunista i budućeg realizatora Memoranduma što će imati tragične i dalekosežne posljedice, pored ostalog i za Crnu Goru.

Nacionalistička euforija dostiže vrhunac 1988-89. godine, prerastajući iz „Jogurt revoluciju“, u „Balvan revoluciju“ i „Treći srpski ustanak“. Srpski ratni nacionalizam, organizovan od najmoćnijih funkcionera u vlasti Srbije, na čelu sa Slobodanom Miloševićem, postao je državna politika iza koje su snažno stale sve republičke institucije Srbije: SANU, Srpska pravoslavna crkva, Udruženje književnika Srbije, poznati stari i novi srpski nacionalisti i mnogi komunisti sa snažnom logističkom podrškom sredstava javnog informisanja, sve u cilju rješavanja srpskog pitanja „za sva vremena“.

Svemu ovome, snažan, emotivno politički i sociopsihološki impuls davali su sve učestaliji dolasci kosovskih Srba u Beograd i zahtjevi da se riješi „istorijska nepravda“ koja se prema njima čini.

Radi šire indoktrinacije masa organizovan je svenarodni nacionalističko-populistički pokret tzv. „Antibirokratska revolucija“ prvo u Vojvodini, zatim Crnoj Gori, sa namjerom da se širi prema zapadnom dijelu zemlje, u kojem je srpski nacionalizam, pučističkim metodama učvrstio svoje pozicije i tako promijenio i ojačao odnos snaga u saveznim organima za predstojeće promjene SFRJ. Rukovodstvo SFRJ zatajilo je mireći se sa ovakvim stavovima rukovodstva Srbije. Istovremeno je pokrenut nemilosrdan politički obračun sa pristalicama avnojevske Jugoslavije i pripadnicima antifašističkog i oslobodilačkog rata.

Velikosrpska pomama odnjegovala je nacionalistički kult na zavjetu „odabranog“, „pobjedničkog“ i „nebeskog“ naroda, na neshvatanju sopstvene nacionalne i vjerske superiornosti, na nacionalističkoj megalomaniji i šovinističkoj ksenofobiji, oslonjen na „patriotska“ ishodišta četničkog pokreta.

Stvaranje etnički čistih država nezamislivo je bez nacionalnog delirijuma najširih masa, ponešenih niskim obmanama, svrstanim u „sveopšti nacionalni pokret“ predvođen harizmatičnim vođom, podržan od širih slojeva društva, posebno od inteligencije i crkve.

Ti nacionalistički pokreti lansirani su na političku scenu željom za osvetom nad „drugim minornim narodom“, osuđenim na istrebljenje i progon.

„Antibirokratska revolucija“ sa svojim jednonacionalnim mitinzima bila je psihološki uvod u besmisleni rat koji je prouzrokovao kolektivno ludilo i veliku tragediju.

Tragično vezivanje crnogorskog naroda za velikosrpski projekt pokazaće se kao znak neznanja, primitivizma i bezumlja, pa će vaninstitucionalno, na ulici pasti legalno izabrana crnogorska komunistička garnitura i uporedo njene državne institucije i tim činom će Crnu Goru baciti u prisajediniteljski zagrljaj Srbiji, čime Crna Gora ostaje bez svog državnog i nacionalnog subjektiviteta.

U tim događajima izmanipulisana masa pretvoriće se u stihiju, a stihija nema glavu, ruši sve pred sobom i izbacuje na površinu ono što je najgore.

Ko je u tome obavio zamašan posao?

I ovaj put ćemo se teško oteti utisku, jer su činjenice nemilosrdne, da su domaći podanici i kalkulanti sa žarom i entuzijazmom obavili najprljaviji dio posla, bez obzira na nespornu respektabilnu režiju i organizaciju koja je dolazila iz Srbije. Oni će se pokazati darovitim da djeluju za tuđi račun, potrebe i interese i ruše jednu staru, slavom ovjenčanu državu, jer su u tome našli svoje male lične interese.

Tada je još izgledalo da se na ovim populističkim pokretima traži reforma jednog dotrajalog i neuspješnog društveno-ekonomskog sistema, ali je kobna istina da se njime rušila jedna vjekovna, istorijski samosvojna državna organizacija.

Kakav je bio ljudski i intelektualni potencijal koji se uključio u rušenje Crne Gore? Ko su sve javni i tajni, direktni i indirektni stratezi, organizatori, podstrekači i izvršioci, ko je sve krenuo u ljudski besmisao da ruši državni, nacionalni i kulturni identitet jednog naroda? Ko se sve uhvatio u kolo destrukcije i nacionalističkog zanosa u anticrnogorskoj mobilizaciji? Srešćemo se sa brojnom, po malo čudnom družinom različitih profila od političara, akademika, profesora, književnika, novinara, policajaca, crkvenjaka, taksista, tehničkog i običnog radničkog kadra do onih iz tzv. blizine društvenog dna. Pojedini ljudi su se mijenjali preko noći. Bilo je tu političkog i kvazipolitičkog, obrazovanog i poluobrazovanog, ali velikosrpsvom opijenog svijeta koje je odbacilo crnogorsko, a prihvatilo srpsko rukovodstvo. Nikad Crna Gora, kao tada, nije bila jedinstvena i kompaktna protiv Crne Gore. Svi zajedno (svjesno ili nesvjesno) mobilisali su se na istom zadatku tj. realizaciji memorandumsko-velikosrpskog projekta koji obuhvata Crnu Goru, Makedoniju, 60% BiH i jednu trećinu Hrvatske. A sve što se našlo na tom putu trebalo je kompromitovati jezikom mržnje i podvala. Nažalost, dobar dio pučanstva nije shvatio o čemu se radi, što se iza brda valja, pa se uključio u tu pomamu, da bi siromašni i nevini platili najveću cijenu. Vođe će uglavnom sačuvati glave i zgrabiti profit proizveden na nesreći i krvi.

Šta je još pogodavalo ovakvom toku događaja?

– Jedan sistem je bio istrošen a njegovo političko i državno rukovodstvo predugo na javnoj sceni pa je postalo „prst u oku“ narodu i sinonim svih društveno ekonomskih, socijalnih i drugih teškoća sa kojim se suočavao.

– Brojni društveni slojevi, posebno dio inteligencije zalagao

se i težio demokratskim promjenama u svim sferama života, a posebno u ekonomiji, politici, kulturi, tranziciji društva i širim integracijama. Ali u tome neće uspjeti, jer su bili u manjini, pa će se „integrisati“ sa onima koji su rušili Crnu Goru.

– Veliki san „o jedinstvu srpstva“ – zabluda crnogorskog naroda, pomogao je velikosrpskim ideolozima da sa lakoćom „usi-saju“ Crnu Goru u svoj projekt.

– Svoju snagu „drske ubjedljivosti“ zabludjele mase izvlačile su iz već stvorene harizme Slobodana Miloševića, vođe i idola iz Beograda. Njegova silueta, koja treba da donese preporod, već se naslućivala na političkoj sceni.

Okvirni uslovi za ovakve promjene stvarani su i na širem planu. Treba se podsjetiti i na tajne kontakte srpskih nacionalista sa slovenačkim alternativnim pokretima, buđenje ideje maspokreta u Hrvatskoj, panslavizma i fundamentalističkog pokreta u BiH i slično. Lonac samo što nije proključao.

III

Crna Gora i crnogorski Srbi u ovim procesima bili su bogom dani za raspirivanje velikosrpske ideologije. Dinastičke teze (kralja Nikole posebno) o jednoj naciji i jednom kraljevstvu, lažna mitomanija o srpskim korijenima, o jedinstvu bez alternative, kominternovskoj izmišljotini crnogorske nacije i sl. bile su (a i danas su) medijska okupljanja indoktrinacije i uticaja velikosrpskog propagandističkog pokreta. Bio je to, u stvari, samo vrh ledenog brijega kada se planirao i pripremao puč.

Zbivanja u Crnoj Gori o kojima je ovdje riječ, koja se šire prepliću sa bezbjedonosnom problematikom, graniče dva događaja: dolazak Slobodana Miloševića u Viluse kod Nikšića, jula 1988. godine gdje se sastaje sa Radoslavom Banjom Bulajićem generalnim direktorom Željezare „Boris Kidrič“ u Nikšiću i članom CK SKJ. Budući događaji i vrela nikšićka radnička zbivanja skinuće koprenu sa ovog susreta. I drugi:

Budva juna 1989. godine, nepunu godinu kasnije kad na crnogorsko posrnuće stavlja pečat akademik Dobrica Ćosić, „otac vremena smrti“ svojim izlaganjem u bioskopskoj sali „Zeta film“ u Budvi. Ćosić je to veće, kao i inače, crnogorsko nacionalno osjećanje okarakterisao kao samoponištenje. Rekao je da su Crnogorci „najsrpskiji dio srpskog naroda i kada se crnogorstvo počelo da čupa iz korijena, stalo je da se duhovno osipa i malaksava čitava srpska dijaspora. Crna Gora je prinijeta na žrtvu jednoj ideologiji kobnoj za srpski narod“. To je bila „preporuka“ da dobije Njegoševu nagradu čiji će novčani dio opredijeliti za rušenje nacionalnog simbola Crne Gore – Njegoševog mauzoleja na Lovćenu.

U isto vrijeme slijede događaji pogubni za Crnu Goru i njenu samobitnost i dostojanstvo. Tokom 1988. godine organizuju se i održavaju mitinzi solidarnosti sa Srbima i Crnogorcima sa Kosova u Titogradu i Kolašinu 20. avgusta, protestni mitinzi u Nikšiću i Cetinju 18. septembra, 7-10. oktobra u Titogradu i Nikšiću, 25. septembra u Andrijevi i 10-11. januara 1989. u Titogradu. Njihov krajnji rezultat bio je rušenje legalno izabranog crnogorskog rukovodstva, institucija sistema nelegalnim putem i pad Crne Gore kao države. Mitinzi su u Crnoj Gori održani i pored stava jugoslovenskog državnog i partijskog rukovodstva da se ne izvoze van teritorije Srbije. Ali, srpsko rukovodstvo je planiralo i htjelo te mitinge iako je verbalno bilo protiv njih.

Rukovodstvo Crne Gore bilo je protiv organizovanja ovih mitinga, ali s obzirom na raspoloženje i pritisak naroda da se podrška Srbima i Crnogorcima na Kosovu, prihvatilo je da se održe na opštinskim nivoima. To je tek bila greška, jer sve što je tamo rečeno domaćini su odobravali i apologetski podržavali govornike sa Kosova, a trebalo je imati snage i sa visokog državnog mjesta demantovati i poraziti te velikosrpske jurišnike, a narodu saopštiti argumentovano i snažno o čemu se radi.

Presudnu ulogu u vezi održavanja mitinga imao je prištinski Organizacioni odbor za odlazak Srba i Crnogoraca na mitinge van Kosova, kojeg su sačinjavali: Miroslav Šolević, Kosta Bulatović, Momčilo Pumpalović, Vlajko Čukić i Momčilo Odalović. Oni su uspostavili čvrste veze sa osobama koje su djelovale sa pozicija srpskog nacionalizma u Crnoj Gori, posebno u većim kolektivima: „Radoje Dakić“, Željezara „Boris Kidrič“, Pivara, Kombinat aluminijuma i dr. Davali su im instrukcije, a za sve teškoće su okrivljavali crnogorsko rukovodstvo.

Zdušnu podršku imali su od intelektualaca i drugih lica koja djeluju sa pozicija srpskog nacionalizma iz Prištine, Beograda i Novog Sada.

Direktne i indirektne veze sa bezbjednosno interesantnim osobama u Crnoj Gori održavali su intelektualci iz Beograda: Dobrica Ćosić, Matija Bećković, Vuk Drašković, Jovan Striković, Rastislav Petrović, Miodrag Bulatović i dr.

Crna Gora je formalno srušena 10/11. januar 1989, a stvarno je pala kobnog 20. avgusta 1988. godine na Trgu Ivana Milutinovića i na ulicama Titograda. Taj pad je ovjeren, opet na trgovima i ulicama Nikšića i Cetinja 18. septembra iste godine (manje su važna ona dva mitinga u Kolašinu i Andrijevici). Tog 20. avgusta u Crnu Goru su umarširale velikosrpske kohorte sa Kosova i iz drugih krajeva Srbije – preko 2.000 osoba i brojna bezbjednosno interesantna lica, suprotno odluci najviših državnih organa zemlje da se ne izvoze mitinzi iz Srbije. A, onda su razni Bulatovići, Basare, Šolevići, Odalovići, domaći Markuš i kompanija „popljuvali“ crnogorsko rukovodstvo, ponizili Crnu Goru, negirali njenu državnost i naciju, sve pod oblandom ekonomsko-socijalnih problema i teške situacije na Kosovu. Raspomamljena idejno obezglavljena masa, u ogromnom broju opijena srpstvom bila je sluđena i umišljena da upravlja točkom istorije, a ne znajući da je ona blato koje taj točak pod tuđim koramilom odbacuje.

Razjarenu masu nije interesovala istina, nije željela da je čuje. Bio je to znak da se jedan sistem urušava i da jedna društvena i politička garnitura koja je predugo bila na vlasti, ostaje bez podrške.

Karakterističan je miting 7. i 8. oktobra održan u Titogradu, kada je pobunjena masa dobila svojstvo linč-rulje, spremna na sve. Na osnovu odluke najviših organa Republike miting su razbili pripadnici organa unutrašnjih poslova CG bez posljedica po učesnike. Slijedila je upotreba suzavca specijalne jedinice RSUP-a kod Žute grede prema radnicima Željezare „Boris Kidrič“ koji su se uputili u Titograd sa namjerom da nastave mitingovanje.

Rukovodstvo Slovenije dalo je odlučnu podršku Savezu komunista Crne Gore i njihovoj borbi protiv pritisaka „koji sa pozicija srpskog nacionalizma negiraju nacionalni integritet Crnogoraca“. Na ove stavove rukovodstva Slovenije odmah je reagovalo rukovodstvo Srbije (Predsjedništvo Republike i Predsjedništvo CK SK Srbije) jer „predstavlja grubi pokušaj unošenja razdora u međunacionalne odnose“.

Rijetko je jedan Univerzitet bio u tolikoj mjeri involviran u složena politička i društvena dešavanja jednog društva kao što je to krajem 80-tih godina prošlog vijeka bio slučaj sa crnogorskim Univerzitetom. U primitivnu, populističku euforiju i akciju, bez kolebanja i uzmaka, bez kompleksa, svakako iz različitih motiva i povoda, uključili su se, angažovali, a pojedinci iz ove akademske zajednice i grubo eksponirali, ne poštujući čak ni osnovne moralne norme i humanitarnu tradiciju.

Na javnoj političkoj sceni pojaviće se najistaknutiji čelnici: rektor Univerziteta dr Miloš Radulović, direktor Instituta za društveno ekonomska istraživanja Boško Gluščević, brojni profesori i asistenti: dr Veselin Vukotić, mr Momir i Pavle Bulatović, dr Ljubiša Stanković, dr Milica Pejanović Đurišić, inače član CK SKJ, mr Zoran Žižić i dr, koji će zajedno sa svojim studentima pokušati da utru put „novog društva i demokratije“. Momir Bulatović postaje mitingaška „zvijezda“ i predvodnik

populista poslije sjednice dva predsjedništva – Univerzitetske konferencije SK čiji je predsjednik bio i Predsjedništva CK SK CG na čelu sa Miljanom Radovićem, održane 10. decembra 1989. godine. Bulatović je tada saopštio 15 zahtjeva o „nepočinstvima“ starog rukovodstva, a onda im sasuo u lice: „Svi smo mi poštteni, a neko nas stalno potkrada“, a potom „Potrebno je samo da vi napuštite političku scenu, mi vam ne vjerujemo kad ste nas dovde doveli“. Demantovanja i reagovanja, osim dr Radovana Radonjića, na ove poruke nije bilo, a zaključci predsjednika Radovića Bulatoviću su išli u korist i podupirali njegove zahtjeve.

Iako su prvaci Univerziteta imali aktivnu ulogu i davali ton zbivanjima na Univerzitetu, asistenti će ponijeti slavu rušenja starog sistema. „Gazili“ su staro rukovodstvo Crne Gore ne poštujući osnovne moralne norme i humanu tradiciju. Uoči 10. januara zabranili su bivšem rektoru Univerziteta i predsjedniku CK SK CG Miljanu Radoviću i predsjedniku Predsjedništva dr Božini Ivanoviću da uđu u zgradu Univerziteta. Profesori će, kako je konstatovao dr Dušan Petranović, „postati najbolji asistenti svojih propalih asistenata“, i istovremeno saučesnici velikosrpske ratne politike, zbog čega će Univerzitet dugo civilizacijski hramati. „Univerzitet je bio veoma prisutan (akciono i kadrovski) u tim nesumnjivo istorijskim procesima.

Treba objasniti samo jedan fenomen: „odakle tolika sklonost ljudi sa Univerziteta da se profesionalizuju u politici i državnoj administraciji?“ (dr Ilija Vujošević). Preciznije, sve ključne funkcije od predsjednika države i partije, Skupštine i Ustavnog suda pa do šefa policije preuzeli su kadrovi sa Univerziteta.

Crna Gora u CANU, kao sopstvenoj naučnoj avangardi nije imala svog branioca i zaštitnika, već je ona sa državom trgovala i doprinosila crnogorskom asimilatorskom procesu. CANU i njeni srpski akademici u vrijeme događanja naroda, mitinge solidarnosti i protestne mitinge, 27. 10. 1988. godine, preko

svog eksponenta akademika Vlada Strugara proglasila je „političkim ustankom čiji je cilj ujedinjenje Crne Gore i Srbije“. Strugar je na toj sjednici podnio predlog crnogorskom narodu „o mogućem ujedinjenju Crne Gore i Srbije“, tzv. „Mini memorandum“, koji ako treba i oružanim putem realizovati. CANU se nije ogradila od stavova akademika Strugara, ali je za to dobila podršku od mnogih srpskih akademika (P. Ivića, M. Pantelića, M. Markovića, V. Krestića i dr.). CANU je nakon januarskog prevrata ocijenila „da januarski događaji u Crnoj Gori imaju pozitivan značaj za SFRJ i njen dalji razvoj“. Takođe su se i druge crnogorske naučne, kulturne i obrazovne institucije našle u prvim redovima populista i sa oduševljenjem dočekale novu vlast.

U uslovima narastanja krize u društvu i u JNA se razbuktava proces političkog raslojavanja. Jačaju nacionalistički uticaji i snage, posebno u njenom vrhu koji se zbližava sa vladajućim nacionalnim snagama, prije svega u Srbiji, ali i u drugim republikama, što je odlučilo njenu dalju sudbinu.

JNA u tim uslovima počinje da gubi višenacionalni karakter, odriče se svojih simbola, svoje avnojevske doktrine, svojih vojnih i političkih ciljeva. Iz njenih redova tjeraju se slovenački, hrvatski, muslimanski i albanski kao i srpski i crnogorski kadrovi (zavisno gdje se to dešava) koji se opiru sprezi vojnog vrha sa vrhovima nacionalnih režima.

Umjesto da da podršku demokratskim snagama u traženju izlaza iz krize mirnim putem i bude faktor odvratanja destruktivnih snaga koje su zemlju uvukle u katastrofu, JNA postaje faktor podstrekavanja i glavna fizička sila određenih nacionalnih politika.

Vojni vrh čuti o mitinzima koji su bili demonstracija populizma, potencijalna i stvarna armija nadolazećih militantnih, nacionalističkih snaga i prethodnica rata. SFRJ je vojno poražena iznutra, a JNA je razbila samu sebe.

Medijska propagandna kampanja vođena je protiv vitalnih vrijednosti Crne Gore (iznutra i spolja), po razrađenoj metodologiji.

Pokrenuta je mašinerija „eksperata“ za brutalnost i cinizam. Plasirane su poluinformacije ali prije svega dezinformacije sa najne očekivanijim konstrukcijama, vješto fabrikovane i plasirane u trenutku kada im se može dati dovoljan stepen ubjedljivosti.

Srpska propaganda znala je da djeluje na one koji su joj naklonjeni. Ona je u projektovanoj agresivnosti atakovala na Crnu Goru a njene uspjehe doživljavala kao sopstveni poraz. Dosljednost u tome je hiljadu puta potvrđena.

Crnogorsko rukovodstvo, onih burnih 100 dana, od oktobra do januara bilo je pasivno iako je strvinarski napadano i optuživano kao lopov i kreator fašističkog sistema. Sva njihova aktivnost, sa malim izuzecima, odvijala se u forumima gdje su najodgovorniji funkcioneri: Đuranović, Žarković, Orlandić, Ivanović, Radović, Filipović i dr. imali tačnu procjenu da su to što se dešava političke demonstracije sa velikosrpskih pozicija koje ugrožavaju ustavni poredak zemlje, ali nijesu bili riješeni, iz više razloga, o čemu će kasnije biti riječi, da na osnovu ustava, zakona i političkih ovlašćenja represivnim mjerama brane državni i nacionalni integritet Crne Gore. Zbog toga su se događaji rušenja državnog i nacionalnog bića Crne Gore mogli nastaviti.

Još se nijesu utišali aplauzi, ovacije i pokliči sa ranijih mitinga, još se nije utišao eho srpskih nacionalističkih truba, a uslijedio je novi miting pred Skupštinom Crne Gore 10-11. januara 1989. godine sa radikalnim zahtjevima za obaranje i smjenu „neposlušnog političkog rukovodstva“. Formiran je Organizacioni odbor od radnika „Radoja Dakića“, profesora, asistenata i studenata u koji su ušli i dr Ljubiša Stanković, Ivan Brajović, Srđan Darmanović, Milica Pejanović-Đurišić, Aleksandar-Aco Đukanović i Momir Bulatović. Dakle, jezgro organizacionog odbora čine visokoobrazovani univerzitetski kadrovi iza kojih čvrsto stoji Univerzitet na čelu sa rektorom Milošem Radulovićem, ali i dobar dio CANU i studentsko rukovodstvo koje preuzima inicijativu od radničke strukture. Uslijedilo je

zatim pet rezoluntnih zahtjeva: da Predsjednik CK CG podnese kolektivnu ostavku, da ostavke podnesu članovi predsjedništva CK SKJ i izvršni sekretari iz Crne Gore, da Predsjedništvo SR Crne Gore podnese kolektivnu ostavku, da ostavke podnesu i član Predsjedništva SFRJ iz Crne Gore i da ostavku podnese predsjednik Skupštine Crne Gore. Zahtjeve Organizacionog odbora mitingašima pročitao je Momir Bulatović što je naišlo na odobravanje i oduševljenje pobunjene mase.

Mikrofon instaliran na ulazu u Skupštinu CG ličio je na onaj u Hajd parku do koga je mogao doći ko god hoće i davati oduška svojim emocijama koje su se slivale u kolektivnu euforiju. Odjekivale su parole i slogani: „Aoj Sloba, aoj rise, Crnoj Gori povrni se“, „Crnogorski foteljaši došli su vam crni dani“, „Čovjek nije što tuđe uzima“ i dr. Stižu telegrami podrške iz Beograda, Prištine i Novog Sada. Finale je tu. Božidar Tadić potpredsjednik Skupštine Crne Gore 11. januara u 13 časova obavijestio je učesnike mitinga da su kompletna rukovodstva podnijela ostavke. Oduševljenju nije bilo kraja. Smjenjivali su se govornici, njih oko 40. Momir Bulatović je poentirao: „Svi su naši zahtjevi ispunjeni – narod je pobijedio“ i pozvao je okupljene da zajednički proslave „veliku pobjedu“.

Nakon ovih događaja Srbija dobija četvrti glas presudan za odlučivanje u Federaciji, što će biti uvertira za njeno razbijanje. Crna Gora će se naći prva na tom putu koji će je skupo koštati kao državu, a njena mladost će bez cilja, položiti brojne mlade živote.

Društveni preobražaj sistema bio je nužan i neodložan, da se gradi novo društvo, ali ne da se ruši sve što je stvoreno, ono dobro i lijepo. Narod je vapio za promjenama, ne vodeći računa u kojim se to okolnostima i sa kakvim posljedicama dešava. U isto kolo su se uhvatili srednjoškolska i studentska populacija, kompletna radnička struktura i članstvo SKJ, koje je bilo najagilnije u rušenju svoje partijske – „radničke“ države. Od vlasti favorizovani direktori velikih radničkih kolektiva (najglasnije

su se eksponirali Drago Šofranac predsjednik Poslovnog odbora „R. Dakić“ i Drago Vučinić direktor ŽTO Titograd), ustremili su se na rušenje te iste vlasti. Intelektualci su sa strane i distance „snimali“ što se zbiva, bez ideje, vizije i javnog izjašnjavanja. Ponavljala se tuđa osvajačka i svoja samoubilačka istorija. Razumnih riječi nije bilo, a i da ih je bilo teško da bi ih ko čuo. U takvim uslovima bez teškoća su mobilisani „dobri i zli“, racionalna razmišljanja su gubila snagu i ustupala mjestu iracionalnom. Malo je ko od učesnika mitinga u Crnoj Gori shvatio o čemu se radi. Narod se upregao protiv samog sebe. Spontano, svojski, bez uzmaka. Stihiju je sve teže bilo kontrolisati. Prave informacije do uznemirene mase nijesu stizale, nije ih bilo. Forumski rad, sastanci, saopštenja nijesu mogla kompenzirati neposrednu komunikaciju. Veze su već bile pokidane.

Klicalo se u Crnoj Gori da je ona druga zemlja i aplaudiralo da nestane. Povlađivanje zahtjevima razjarene mase bilo je očigledno, što je povećavalo njenu reakciju i žučnost. A kad stihija krene logika prestaje da važi. Kao rezultat toga na pomolu su bili veliki društveni lomovi.

Ovi mitinzi su postali presudni za događaje koji će uslijediti. Više ništa neće biti kao što je do tada bilo. Populističko-iracionalni pokret više nije bilo moguće zaustaviti. Na nesreću, u istom kolu su se našli ostrašćeni nosioci anticrnogorske propagande i akcije i lica iz raznih društvenih slojeva, koja su se zalagala za evolutivne demokratske promjene društvenog sistema. Namjere su bile pozitivne ali njihovi autori nijesu prepoznali koloplet u koji su se nerazumno uhvatili. Tako su se praktično i jedni i drugi našli na istom zadatku.

Ne osporavajući nedorečenosti i protivrječnosti socijalizma, inertnost u sprovođenju reformi koje su se morale dogoditi, okoštalost političkog mišljenja i struktura, nesporno se može zaključiti da su ovi mitinzi bili požar raspamećenog i ostrašćenog nacionalizma, ma koliko se podupirali socijalnim i ekonomskim problemima.

Na mitinzima solidarnosti radnička, studentska i omladinska populacija animirana je na najgori mogući način: velikosrpstvom, kosovskim mitom, četništvom. Emocije su nadvladale razum. Prevladao je – rezon: ovako više ne valja, gore ne može biti.

Crnogorsko državno i političko rukovodstvo sve svoje aktivnosti temeljilo je na principima avnojevske Jugoslavije i vjerovalo u njenu istorijsku perspektivu. Možda (i sigurno) više nego drugi bili su spremni da interese uže društvene zajednice (Republike) podrede opšte-društvenim i opštejugoslovenskim interesima, težeći opštem skladu i opštem cilju zajedništva. A pokazalo se da je takvo neograničeno vjerovanje u avnojsku Jugoslaviju skupo plaćeno. Jer bez jasnog, kulturnog i nacionalno-crnogorskog programa, nije bio moguć opstanak države. Taj program su mogli projektovati i realizovati utoliko prije što bi imali punu podršku od neprikosnovenog lidera SFRJ Josipa Broza koji je imao velike simpatije za Crnogorce zbog njihovog nemjerljivog doprinosa antifašizmu.

Crna Gora je povremeno bila i „vikend država“ kojom se upravljalo iz Beograda (B. Šoškić i M. Vlahović, kao predsjednici Predsjedništva SR CG imali su prebivalište u Beogradu).

„Nacionalna energija bila je uspavana, oslonjena na romantičarska i donkihotovska shvatanja jugoslovenstva. Bila je bespomoćna kao bez korijena. Nije bilo nadahnuća vlastitom moralnom i državnom tradicijom (bogatom mediteransko-romanskom i slovenskom civilizacijom), kao trajnim uporištem za građenje svog moralnog lika i sudbine“, ukazao je poznati publicista Rajko Cerović na još jedan problem i psihologiju poraza koje su omogućile poslijeratne komunističke garniture što stoji u očajnoj nesrazmjeri sa ulogom Crne Gore u svojoj slavnoj prošlosti, što pritiska kao mora, ponižava i degradira. Crna Gora nije bila nikad tako jedinstvena i kompaktna protiv Crne Gore kao u vrijeme populizma.

Kako je bilo moguće da se Crna Gora pokazala toliko anticrnogorskom, da je ta svijest uzela maha od sjevera do juga, uključujući Staru Crnu Goru? Kako to da se ne želi biti svoj na svome, da se živi tuđi život, život za drugoga, da se uči tuđa istorija? Ko se sve u to tužno kolo nije uhvatio?

Pa, bilo je sve to moguće zato što se u periodu vladavine komunizma, u vrijeme dominacije navodnog internacionalizma, nijesmo na vrijeme nacionalno utemeljili i uzeli prostor nosiocima velikosrpstva, što se nacionalna svijest nije prenula iz neznanja i drijemeža. U stvari, na tome niko nije organizovano radio, jer nijesmo gradili ni odgovarajuće institucije iako je bilo određenih pomaka, ali bez suštinskih šansi da se te ustanove usmjere u pravcu afirmacije Crnogoraca i crnogorstva.

Na godišnjicu mitinga solidarnosti sa Srbima i Crnogorcima sa Kosova, održanog 20. avgusta 1988. godine u Titogradu, u Nikšiću je jeknuo „miting gladnih“ na kojem su digli glas siti građani Crne Gore, a gladni će se pojaviti mnogo kasnije.

IV

U Titogradu je od 25-27. aprila 1989. godine održan X vanredni kongres SK CG. Uvodni referat je podnio Veselin Vukotić, koordinator Predsjedništva CK SK Crne Gore i pored ostalog rekao i ovo: „Sve što se dešavalo od oktobra do danas pokazuje da narod nije bio izmanipulisan ni spolja ni iznutra, da na njegovom čelu nijesu bili četnički sinovi već najprogresivniji izdanci mlade generacije. Ovi događaji nijesu posrbljavanje i nacionalna rasprodaja Crne Gore nego odluka i volja da se vrati dostojanstvo crnogorskoj naciji i svima koji bratski i u slozi žive u Crnoj Gori“. A Momir Bulatović je izjavio: „Kada je objavljeno da je šaćica odnarođenih i izgubljenih političara i formalno podnijela ostavke i kad se desila erupcija narodnog veselja, na Crnu Goru se srušila lavina navijačkih strasti. Zlonamjernici koji su možda prepoznali i sopstvenu političku sudbinu osuli su

niz nečuvenih uvreda i pogrda na račun dostojanstva naroda i njegove demokratske opredijeljenosti. Najmasovniji skup u istoriji Crne Gore proglašen je ulicom, a narod prozvan ruljom“. Ređali su se govornici koji su jednodušno osudili staru politiku.

Novo rukovodstvo svoj program je nazvalo „Nova razvojna filozofija Crne Gore“.

Tajnim glasanjem izabrani su članovi za najviše partijske organe u Republici i Federaciji. Centralni komitet izabrao je Predsjedništvo, a Predsjedništvo javnim glasanjem za predsjednika Momira Bulatovića, a za sekretara Mila Đukanovića. Đukanović nije bio neposredni učesnik mitinga solidarnosti i podrške Srbima i Crnogorcima sa Kosova, ali jeste aktivni akter tih procesa i na javnim skupovima i drugim povodima oštar kritičar društvene i političke zbilje u zemlji.

Kada je riječ o kadrovskoj obnovi i zauzimanju osvojenih pozicija treba reći da se „mladi, pametni i lijepi“, iako su prednost dali sebi nisu odrekli vjernih i podobnih kadrova iz prethodne vlasti računajući da će im oni biti dobar oslonac. Kadrovska propusnica se dosta lako obezbjeđivala. Dovoljan je bio natpis u štampi ili nekoliko javno izgovorenih, grkih riječi na račun „otuđenog rukovodstva“ u funkciji velikosrpskog projekta sa podrškom S. Miloševiću pa da se nasmiješi „lijepa“ perspektiva. Tako su visoke državne i partijske funkcije obezbijedili: Nenad Bućin, dr Branko Kostić, dr Miloš Radulović, dr Veselin Vukotić, dr Radoje Kontić i dr.

Događaji su se potom odvijali vrtoglavom brzinom. Ovdje navodimo nekoliko ključnih:

Na konferenciji u Hagu 1991. godine lord Karington izlazi sa planom za rješenje jugoslovenske krize – da dotadašnje republike postanu samostalne države što prihvataju svi predsjednici jugoslovenskih republika uključujući i Momira Bulatovića, ali će Bulatović po povratku iz Haga, pod jakim pritiskom Beograda promijeniti odluku i sebe i Crnu Goru vratiti u

Miloševićevo krilo. Na hitanje i na brzu ruku, za samo nedjelju dana, organizovan je referendum u CG ali ne i u Srbiji i održan 1. marta 1992. godine, a pitanje je glasilo: „Da li ste za to da CG, kao suverena republika nastavi da živi u zajedničkoj zajednici Jugoslavije potpuno ravnopravno sa drugim republikama koje to budu željele?“, a to je željela i htjela samo Srbija. Na referendum je izašlo 66% upisanih birača, a potvrđan odgovor dalo je 95,94%. Tako je stvorena Savezna Republika Jugoslavija, koja je navodno predstavljala kontinuitet SFRJ, a ta dvočlana federacija bila je njena negacija. Po Ustavu SFRJ, od 27. aprila 1992. godine Crna Gora je „postala“ u svemu „ravnopravna“ sa Srbijom, što će potvrditi novi Ustav CG donijet 12. oktobra 1992. godine. U to vrijeme rat se uveliko razbuktava na prostoru bivše Jugoslavije.

Veliki ljudi imali su ideju i stvarali SFRJ, a mali su je razbili.